

Dansk Identitet – folk, stat, nation, sprog og kirke

[bidrag til museumspublikation, *Dansk Identitet*]

af Uffe Østergård

Jean Monnet professor i Europæisk Civilisation og direktør for Dansk Center for Holocaust og Folkedrabsstudier

“Danskeren som aldrig afstår fra at understrege sit lands lidenhed føler på samme tid at hans land ikke er overgået af noget andet”

Danmark i særdeleshed og de nordiske lande i almindelighed er variationer over et alment europæisk mønster af det der i politologisk jargon kaldes stats- og nationsbygning (state-and nation building). Med disse betegnelser, som det er næsten umuligt at oversætte til mundret dansk, menes på den ene side udviklingen af en territorialstat på det territorium som kendes under navnet ‘Danmark’. Og på den anden side sammensvejsningen af et folk der taler det samme sprog ‘dansk’ til forskel fra nært beslægtede nabosprog som svensk, engelsk og forskellige tyske dialekter (højtysk og plat- eller lavtysk). I demokratiets tidsalder betegner det også en kollektiv politisk identitet i nationen, eller folket som man siger på dansk.

På dansk skelnes normalt ikke mellem folk og nation. Det fremgår f.eks. af valget af dansk oversættelse af organisationen *League of Nations* fra 1920. På dansk blev det til “Folkenes Forbund”. Først med efterfølgeren Forenede Nationer (på engelsk *United Nations*) fra 1945 kom den internationale betegnelse ind på dansk. Den engelske (og den franske) betegnelse er i parentes også upræcis, da medlemmerne af de “Forenede nationer” retteligt er stater, ikke folk. Med nation menes nationalstat, på engelsk *nation state*, på fransk *état nation*. Det ville nok være klogt, også på dansk, at begynde at skelne mellem folk og nation, da et folk først bliver til en politisk nation når det accepteres at afgørelser truffet af flertal andre steder i landet, dvs. i og af nationen, også gælder for en selv. Dvs. at flertalsafgørelsen opfattes som legitim. Det er netop striden om hvor legitime beslutninger kan træffes, der ligger bag den indædte debat om afgivelsen af suverænitet fra Danmark til den Europæiske Union. Som den britiske liberal-konservative historiker Lord Acton formulerede det i 1862: “En nation er en syntese af forskelligheder”.

National bevidsthed og politisk kultur to sider af samme sag, især i dansk tradition. I Danmark bliver bestemmelsen af “det danske” yderligere kompliceret af at såvel sprog som kirke uden videre også opfattes som nationale. Det kan virke lidt overraskende at sproget i den grad fungerer som national markør, da kun knap 800 ‘danske’ ord ifølge sprogforskerne er eksklusivt danske og grænsen til nabosprogene således ret flydende. Hvad der

er dansk afgøres af om ordet findes i *Ordbog over det danske sprog*. Eller som det hedder i den sociologiske forskning, “et nationalt sprog er en dialekt med hær og flåde”. For når et land og et folk er selvstændigt kan det definere sit sprog autoritativt i en ordbog.

I nutiden kan hær og flåde dog erstattes af internationalt samarbejde som det ses af det sprog der tales i Luxembourg. Letzeburgisch er en tysk dialekt med en del franske ord. Af politiske grunde har såvel højtysk som fransk været de officielt anvendte sprog i storfyrstendømmet efter at det i 1800-tallet forblev selvstændigt under fransk og belgisk indlydelse og ikke blev en del af det forenede Tyskland. Sådan var situationen helt til op i 1970'erne – bortset fra en kort periode under nazismen – hvilket forklarer luxembourgernes vigtige rolle som mæglere mellem fransk og tysk i udviklingen af det europæiske samarbejde. Parlamentets forhandlinger blev refereret på både fransk og tysk efter en indviklet mekanisme der sikrede ligestilling mellem sprogene, med overvægt til fransk som lovsprog, samtidig med at portugisisk blev udbredt som uofficielt omgangssprog i hovedstaden i kraft af en omfattende indvandring. Denne situation var en af årsagerne til at Luxembourg i 1991 fik en undtagelse til Maastricht-traktatens bestemmelse om europæisk statsborgerskab. Ifølge denne bestemmelse ville alle indvandrere fra EU-lande automatisk få stemmeret til lokale valg. Pga. de portugisisk talendes antal ville bestemmelsen have kunnet resultere i valget af en portugiser til borgmesterposten i hovedstaden i i lilleputstaten.

I kraft af dynamikken i det europæiske samarbejde blev letzeburgisch i 1984 ophøjet til nationalt sprog. Store dele af forhandlingerne i parlamentet foregår derfor nu på det “nationale” sprog letzeburgisch, selv om det reelt er en tysk dialekt. Denne dialekt er nu ophøjet til status af nationalt sprog, ikke fordi det er blevet mere udbredt eller anderledes, men fordi alle medlemmer af EU er nationale stater. Således også Luxembourg. Selv om landet kun har en symbolsk hær og ingen flåde har det nu fået en ordbog, fordi reglerne for nationalt og internationalt samarbejde har ændret i kraft af EU-samarbejdets særlige karakter..

Også den danske Folkekirke er i realiteten en national institution. Den blev engang af den store kirkehistoriker P. G. Lindhardt beskrevet som et “velordnet anarki” og således et typisk resultat af den formløse og kompromissøgende danske politiske kultur. Danskerne har siden Grundlovens vedtagelse ubekymret levet med at paragraf 66 (oprindeligt 80) om at Folkekirkens forhold skal ordnes ved lov aldrig er blevet indfriet. Så ubekymret og selvfølgeligt at kirken efterhånden har antaget karakter af at være det vigtigste udtryk for danskheden. Det helt store flertal er medlemmer af folkekirken selv om de (vi) kun kommer i kirke i forbindelse med dåb, konfirmation, bryllup(per), begravelse samt til jul. Mindre end 20 % svarer bekræftende på spørgsmålet om hvorvidt de tror på Gud, men betaler altså alligevel kirkeskat. Forklaringen er formodentlig, som Jan Lindhardt, biskop i

Roskilde (og søn af førnævnte P.G. Lindhardt), har formuleret det, at danskerne opfatter kirken som identisk med det at være dansk. Med hans egne ord: "Hvorfor gå i kirke når man kan gå i danskheden til daglig".

Folkekirken er altså en uerkendt nationalkirke, hvis manglende forfatning og repræsentative organer samt uklare organisatoriske opbygning og ansvar er det allerbedste udtryk for kirkens overensstemmelse med den nationale identitet. At denne manglende organisatoriske klarhed gør det umuligt for den danske kirke at skrive under på økumeniske deklARATIONER som Porvoo-erklæringen opfattes vel af mange nærmest som en fordel. Under henvisning til at ingen kan tale på kirkens vegne undgår man de reelle uenigheder som ville opstå hvis det blev nødvendigt som samlet kirke at tage forpligtende stilling til teologiske stridsspørgsmål. Skulle man det, ville situationen hurtigt blive lige så kompliceret som forholdet til EU, hvor politikerne har forpligtet befolkningen mere end den vil være med til. Det kan ikke lade sig gøre indenfor det kirkelige område, da ingen kan skrive under på kirkens vegne, hverken biskopper, kirkeminister eller monark. Det er formentlig forklaringen på den udbredte modstand mod at oprette en repræsentativ forsamling, en synode.

Alle disse forhold omkring det nationale sprog, den politiske kultur, den nationale kirke og – i hvert fald tidligere – velfærdsstaten understreger det særlige ved Danmark. Den såkaldte "danske model" gælder ikke blot for arbejdsmarkedet men for mange af samfundets forhold. Vi er helt anderledes end alle andre europæere undtagen dem i Norden er det underforståede credo. Det interessante er blot at derved ligner den danske nationalisme og nationale identitet i realiteten alle andre nationalismer. Forskelle mellem nationer opfattes af nationalister som helt afgørende, selv om et lidt nøjere studium oftest ender med at måtte understrege, hvor ens de forskellige nationaliteter i grunder er. Eller rettere, hvorledes de er forskellige på den samme måde. Fordi de er så ens, er de små forskelle så afgørende for identitetsdannelsen.

Netop fordi vi danske så let forveksles med svenskere eller (nord)tyskere er det så vigtigt at understrege, hvor lidt vi ligner dem. Men i realiteten hører Sverige og Danmark til gruppen af de ældste og mest typiske nationale stater. Og hele vort nationale (og religiøse) vokabularium stammer fra Tyskland. Grundtvig er en dansk udgave af den tyske filosof Herder, der som den første systematisk proklamerede folkenes nationale egenart. Blot fylder Grundtvig relativt langt mere i dansk tradition, dels fordi han levede så længe og skrev så meget, dels fordi den danske kulturelle tradition er kvantitativt mindre end den tyske og langt mere ensartet. Det er simpelthen lettere at etablere et ideologisk hegemoni i et lille land end i et stort. Især når som i det tyske tilfælde sproget og kulturen er fordelt på flere lande og mange regioner.

Geopolitik og udenrigspolitik

Danmark og Sverige er sammen med Frankrig, Storbritannien, Spanien,

Portugal og Ungarn eksempler på den tidligt moderne territorialstat i Europa. I den tidligt moderne periode var der flere lande, men mange af dem er siden forsvundet. De syv nævnte har den særlige kvalitet at de har overlevet næsten uden brud. Ikke uændret, langt fra, men ingen af dem er blevet opløst som f.eks. Polen eller har været underlagt andre som Tjekkiet, Norge, Finland, Irland og Island. Disse sidste landes nationale identitet har flere træk fælle s med tidligere kolonistater i Asien eller Sydamerika end de førstnævnte statsnationer¹. Sådanne sammenligninger mellem lande og identiteter skal man ikke foretage for at reducere forskellene, der er store også indenfor den enkelte gruppe. Men for at forstå særtrækkene ved de nationale identiteter bedst muligt.

Siden midten af 1800-tallet er de fem nordiske lande blevet typiske småstater. Men det har de ikke altid været. Sverige og Danmark var to multinationale stater der konkurrerede om at dominere Nordeuropa omkring Østersøen fra slutningen af middelalderen til afslutningen af Store Nordiske krig i 1721. Og levede derefter stadig videre som multinationale sammensatte stater i godt hundrede år. Gradvist, i kraft fælles udmattelse efter de 400 års militære kraftanstrengelser, kunne Rusland, Preussen og – efter napoleonskrigene Storbritannien – i tiden efter afslutningen af Store Nordiske Krig i 1721 overtage Danmarks og Sveriges dominans over Østersøen. Med det resultat at først Danmark og siden Sverige i 1800-tallet forvandlede til små og fredelige stater, der efterhånden levede på lige fod med deres tidligere lydlande Norge, Finland, Island osv. Norden blev således fredeligt og “nordisk”; men først efter 1864 og især efter Norges selvstændighed i 1905 og Islands uafhængighed i 1918 (formelt først 1944).

Hovedårsagen til denne fredeligørelse var at konflikterne mellem stormagterne i løbet af 1800-tallet forskød sig sig fra Nordeuropa til andre dele af verden. Dermed indtraf en situation af reel ‘neutralisering’ af de skandinaviske lande nord for Østersøen. Denne relativt sikre situation har sat sig dybe spor hos danskerne og svenskerne – i noget mindre grad hos nordmændene og finlænderne. Trods Danmarks lange medlemskab af NATO og den Europæiske Union sidder neutralismen dybt i den danske befolkning. Situationen som en privilegeret periferi i Nordeuropa gjorde det muligt at udvikle en transnational nordisk identitet som supplement til den nationale identifikation. Det nordiske fællesskab betragtes stadig af en stor del af

¹ Statsnation (engelsk state nation) er betegnelsen for en territorial stat i det tidligt moderne Vesteuropa, dvs. tiden mellem 1500 og 1800. Nogle af disse stater udviklede sig senere til nationalstater (engelsk nation state). Distinktionen mellem statsnation og nationalstat stammer fra Hans Kohns klassiske redegørelse *The Idea of Nationalism*, New York 1944. Den er bearbejdet af E.J. Hobsbawm i værket *Nations and Nationalism*, Cambridge University Press 1990. På fransk kaldes en nationalstat *état-nation*, hvilket kan forvirre. Mange statsnationer var organiserede som monarkiske unioner. Sådanne stater kaldes konglomerastater eller sammensatte stater (composite states). Jeg har analyseret den dansk-norsk-holstenske stat som en sammensat stat i et bidrag til magtudredningen, “Den danske stat – territorialt betragtet” i T.B. Jørgensen og K.K. Klausen (red.), *Territorial Dynamik*, Århus Universitetsforlag 2002, 45-60.

befolkningen – men ikke den politiske og økonomiske elite – som et reelt alternativ til EU.

Nationaliseringen af landskabet og den politisk kultur

Det danske politiske sprog som det udviklede sig i 1800-tallet refererer kun til ganske bestemte af de mange landskaber man finder i riget. Kun “bøgelyse øer”, gule kornmarker og blånende strande indgår i forestillingen om det “rigtige” Danmark. Heden, granplantagerne, marsken, Vesterhavets strande og Bornholms granit besynges derimod ikke i den nationale lyrik. Det hænger sammen med at landskabet blev en metafor for en politisk kultur, hvor “Danmark” refererer til en etnisk og delvis socialt homogen småstat. Men der har også været et ganske andet, et multinationalt “Danmark”. Stadig med hovedstad i København, men strækkende sig fra Altona i syd til Nordkap i nord og fra Estland i øst til Island og Grønland mod vest. Denne multinationale historie har jeg skitseret i et bidrag til et netop udkommet bind af Magtudredningen det danske territoriums udvikling (se note 1). Vi har så at sige to Danmarkshistorier. Denne dobbelte arv giver mulighed for at vælge den historie der passer bedst til den givne lejlighed. Problemet er at valget normalt foretages ubevidst uden at det gøres klart om vi henviser til småstaten eller til den multinationale og magtpolitiske historie. De kaldes nemlig begge “Danmarkshistorie”, såvel i videnskabelige behandlinger som i mere populære udgaver.

Dobbeltheden er årsagen til at Danmark i modsætning til alle andre lande i verden ikke kan klare sig med mindre end to nationalsange. Den første, “Kong Christian stod ved højen mast” er skrevet af Johannes Ewald i 1779. Denne krigeriske sang priser krigerkongen som besejrer landets fjender – og glemmer høfligt at han faktisk tabte søslaget ved Kolberger Heide i Kieler bugt i 1644. Den anden nationalsang, “Der er et yndigt land”, er skrevet i 1819 af Adam Oehlenschläger. Den priser det skønne land som er venligt og fredeligt – og dets nationale indbyggere. Danmark, danskerne og den danske konsensus er fanget mellem disse konkurrerende og de til tider antagonistiske opfattelser af danskheden. Forklaringen skal findes i de helt forskellige udgaver af det “danske” territorium, som den kollektive erindring og politiske kultur mere eller mindre ubevidst henviser til.

Dette paradoks er dybt indgroet i den nordiske politiske kultur generelt og i den danske i særdeleshed. Som et resultat af historien hælder den danske selvopfattelse til et billede af en småstat med ringe magt og med et begrænset antal handlingsmuligheder. Men kun så længe det er bekvemt siger vi at ‘Danmark er et lille land’. I andre tilfælde svinger selvopfattelsen over til billedet af et stærkt samfund, homogent og alle andre overlegent i sammenhængskraft, ydeevne og fantasifuldhed. Det sidste billede kommer i forgrunden især når det danske demokrati – i vores favør – sammenlignes med andre europæiske landes. Senest i form af en sammenligning af

skolesystemernes evne til at skabe demokratisk stillingtagen og kunnen hos eleverne.

Disse positioner udtømmer ikke listen af mulige beskrivelser, men indikerer kun nogle af de måder danskere og fremmede observatører har forstået Danmarks plads i verden. Der er noget rigtigt i at stille militær og økonomisk magt op i modsætning til social eller samfundsmæssig styrke. Indre sammenhængskraft og økonomisk styrke i kraft af international handel er bestemt basis for international gennemslagskraft, politisk såvel som moralsk. En indflydelsesrig skole i studiet af international politik med det ikke tilfældige navn "Københavnerskolen" har indført begrebet "samfundsmæssig sikkerhed". I analyserne af sikkerhedspolitik (Ole Wæver og andre fra det nu fusionerede Copenhagen Peace Research Institute, Copri). Den amerikanske politiske teoretiker Francis Fukuyama pointerer vigtigheden af social og kulturel "tillid" som forudsætning for et retssamfund. En amerikansk politolog Robert D. Putnam har i en betydningsfuld undersøgelse af civil kultur og lokalt demokrati i Italien peget på traditionen for civil adfærd i Mellem- og Norditalien. Resultatet er at demokrati og med det markedskapitalisme og retsvæsen blomstrer dér hvor samfundet er stærkt og sammenhængende.

Disse iagttagelser minder om ældre forklaringer på de nordiske velfærdsstaters succes. F.eks. den amerikanske journalist Marquis Childs' klassiske bog om Sverige som eksempel på en tredje vej mellem kapitalisme og kommunisme, *Sweden. The Middle Way* fra 1936. Childs ønskede at påvirke sine amerikanske landsmænd til at acceptere Roosevelt's New Deal i 1930'ernes USA. Men bogen har samtidig haft stor indflydelse på den skandinaviske selvforståelse og opfattelse af den såkaldte "nordiske" samfundsmodel. Denne på tro eksistensen af en særlig nordisk model for et velfærdssamfund og socialt demokrati har ledt mange skandinaver til at formode eksistensen af en grundlæggende forskel mellem deres små, fredfyldte samfund på den ene side og de større, konfliktfulde og aggressive europæiske – og amerikanske – stater på den anden side. Denne tro er paradoksalt nok mest udbredt i Danmark og Sverige, to lande som i tiden mellem 1500 og 1700 var de relativt set mest militariserede lande i Europa, indviklet i en indbyrdes kamp om herredømmet over Østersøen, det såkaldte *Dominium Maris Baltici*. At det var fattigdom som gjorde at de to lande måtte investere så meget for overhovedet at kunne gøre sig gældende overfor egentlige stormagter med langt større befolkningsgrundlag, ændrer ikke ved den militariserede fortid. Som vi altså blot har fortrængt.

Denne fortrængning forklarer at den politiske debat i Danmark om europæisk integration har træk som ellers kendetegner lande der først for nylig er blevet uafhængige eller endnu ikke er blevet det. Slovenien f.eks. der i 1991 slog sig fri af den Jugoslaviske føderation og dermed for første gang i historien blev en selvstændig stat. De slovenske provinser har mindst lige så lang en historie som Danmark, men kun som adskilte hertugdømmer i det, der

efterhånden blev det multinationale habsburgske imperium. Det er en helt anden historisk arv end Danmarks som et anerkendt 'nationalt' monarki med en ubrudt historie og et af de ældste flag i verden. Ikke det ældste som det ofte hævdes, det katalanske er således ældre. Men Katalonien (eller Catalunya som landets navn staves på katalansk) er ikke en selvstændig stat, hvorfor vi danske ikke ikke regner deres flag med i konkurrencen. På den anden side fortrænger vi danske at Dannebrog ikke er særligt urdansk, da symbolikken stammer fra korstogsridderne i Palæstina og det østlige Baltikum. Så måske ligner vi alligevel slovenerne der, lige som danskerne, i dag et lille folk holdt sammen af fælles sprog og kultur samt glæden ved øl, vin og arbejde. Den tilsyneladende forskel, at de mangler den danske selvtillid der bunder i den tusindårige ubrudte danske statseksistens, er måske også på vej til at tabe i betydning efterhånden som danskerne opfører sig mere og mere som de andre forhenværende kolonistater og Slovenien får tilbudt sæde i det Europæiske Råd.

Efter middelalderens afslutning blev Danmark en typisk europæisk statsnation bestående af flere enheder, en såkaldt konglomerat- eller sammensat stat. Modsat andre gamle statsnationer, som Frankrig, Spanien og Storbritannien, tabte Danmark sine krige med Sverige og Preussen og dermed det meste af sit territorium. Når man skal forklare dansk historie kort for udlændinge, siger vi ofte at det nuværende Danmark er resultatet af 400 års velplanlagte og konsekvent gennemførte militære nederlag. Men i modsætning til de fleste andre nationaliteter glæder vi danske os over denne konstatering, ja hygger os ved at erindre nederlagene. Det skyldes først og fremmest at Danmark overlevede, trods nederlagene. I modsætning til f.eks. Polen blev landet nemlig ikke opløst og delt mellem sine stærkere naboer. Det skyldtes ikke så meget Danmarks egen indsats som stormagternes ønske at bevare en selvstændig stat ved indsejlingen til Østersøen. Ikke nødvendigvis en stor stat, men en selvstændig stat der overlevede, således at vi i dag kan erindre historien med en vis humoristisk distance.

Samtidig kan man sige at der er skabt en veritabel dyrkelse af nederlagene i den politiske kultur efter 1864. I H.C. Andersens eventyr "To jomfruer" forekommer følgende passus: "De kjender nok ikke til Noget, som kaldes den europæiske Nødvendighed!" sagde det ærlige Favnamaal. "Man må begrænse sig i Tid og Nødvendighed!, og er det Lov, Jomfruen skal kaldes Stempel, saa maa hun kaldes Stempel. Enhver Ting har sit favnamaal. Den "europæiske nødvendighed", som H.C. Andersen her noget indforstået refererede til, var den europæiske magtpolitik. Den magtpolitik mellem konkurrerende og hinanden afbalancerende stormagter, som den den multinationale danske stat blev offer for i 1864.

Eller rettere sagt, den magtpolitik som Danmark under indtryk af letfærdig nationalistisk selvovervurdering og misforståelse af det heldige resultat af borgerkrigen i 1848-50 havde rodet sig ind i ved at udfordre det

Tyske Forbund under ledelse af den målrettede statsmand Otto von Bismarck. Danskerne bildte sig ind at kunne forsvare et metafysisk Danevirke i Sydslesvig mod "tysken". Desværre viste dette fæstningsværk sig kun at eksistere i danskernes hjerter og forestillinger. Og det var ikke nok til at holde de preussiske og østrigske tropper stangen, da de stormagter som i 1850 havde beskyttet den danske helstat, Rusland og Storbritannien, af forskellige årsager tabte interessen for den danske sag. Rusland havde brug for Preussens hjælp til at slå et oprør i Polen i 1863 ned og briterne gav op over den danske legalistiske stædighed, lidt på samme måde som EU og USA i 1995 lod serberne sejle deres egen sø overfor kroaternes angreb. Frankrig under Napoleon III var stærkt, men dets interesser lå i Syd- og Centraleuropa samt Nordafrika og Mellemøsten. Så det nationalistiske nationalliberale program om indlemmelse af Slesvig var uden støtte fra stormagterne. Men det ignorerede flertallet i den danske opinion i selvforblændet nationalisme.

Den danske nationalideolog N.F.S. Grundtvig leverede i 1850'erne sit skæbnesvangre bidrag til den nationalistiske selvovervurdering og fejlkalkulation ved at erstatte H.C. Andersens foragtede "europæiske nødvendighed" med en tilsvarende dansk. Den omtales adskillige steder i hans sangværk, klart defineret i en sang fra 17. juni 1853 med titlen "Den danske nødvendighed". De sidste 8 vers har overlevet i *Folkehøjskolens Sangbog* under den mindre miliante overskrift "Kærlighed til Fædrelandet" (nr. 155). Det lyder uskyldigt, og er det også i mange vers. Men ikke alle. Vers 6 lyder således: "Frygt ej for, hvad verden kalder sin nødvendighed af stål! Anderledes dejlig falder ord på Himlens tungemål, dens nødvendighed hernelen, det er netop kærligheden". Med andre ord, undlad bare at forberede Jer på verdens realiteter for I taler Guds sprog og har derfor ham på Jeres side.

Derfor sendte en sparsommelig danske stat sine uforberedte og dårligt udrustede soldater i krig på nogle ufærdige skanser i bidende frostvejr i december 1863. Og rystedes da den kloge general de Meza trak dem tilbage for at undgå et totalt nederlag. Det kom alligevel senere, men under forhold der alligevel gjorde det muligt for danskerne sidenhen at fejre nederlaget ved Dybbøl. Hvilket vi har gjort næsten lige siden, sammen med en lang række andre hæderværdige nederlag. Tænk bare på begejstringen for Christian IV der elskede vin, kvinder og sang. Og tabte (næsten) det hele. En rigtig folkelig dansker som vi elsker at mindes.

Her har vi baggrunden for en national politisk kultur som afviser enhver form for europæisk magtpolitik. Og troede at den ville forsvinde, hvis bare man lukkede øjnene fast i. Mærkeligt nok lykkedes strategien ganske godt i det dødsensfarlige 20. århundrede med to europæiske borgerkrige, som det stort set lykkedes Danmark at holde sig ude af. Ja, Danmark fik endda halvdelen af Slesvig i 1920 tilbage i kraft af Tysklands nederlag i 1. verdenskrig. Landet overlevede også sidenhen uden magtpolitik, således at forstå at kun æren led skade. Mellemløstidens radikalt-socialdemokratiske strategi med at satse på

et stærkt, nationalt og socialt integreret samfund uden militært forsvar lykkedes, omend især fordi andre tog den militære kamp med nazismen. Og så fordi kommunister og konservative supplerede den passive modstand med en aktiv modstandskamp og således reddede Danmark med ind i den sejrende alliance efter befrielsen i maj 1945, hvor Danmark trods sovjetisk skepsis blev en grundlæggerne af FN. Af den grund lykkedes det at skabe en myte om at modstandsbevægelsen og samarbejdspolitikkerne stort set havde været enige om at føre to sider af den samme politik. Denne myte er gendrevet utallige gange, men har alligevel præget efterkrigstidens politiske kultur afgørende.

Det var imidlertid rent held at Danmark fik sig reddet over på den sejrende side i 2. verdenskrig og næppe et resultat af dansk klogskab og realisme. Formelt opgav Danmark den neutralistiske afvisning af realistisk magtpolitik med sin indtræden i NATO i 1949. Men reelt har danskernes flertal fastholdt afvisningen af al magtpolitik, senest demonstreret ved afvisningen af ØMUen i september 2000. Forbeholdene overfor den Europæiske Union og kravet om opretholdelse af en metafysisk og udefinerbar forestilling om national suverænitet er den moderne udgave af Grundtvigs "danske nødvendighed" overfor H.C. Andersens (og Kierkegaards som vi nu ved efter offentliggørelsen af hans dagbogsnotater og breve) realistiske erkendelse af en "europæisk nødvendighed" og kravet om sameksistens med de foragtede "tyskere".

"Hvis det er nødvendigt så benægter jeg fakta", kunne man omskrive holdningen med reference til Knud Kristensens motto fra efterkrigstidens politiske debat om indlemmelsen af Flensborg. Han måtte gå af som statsminister, men holdningen lever videre i den brede politiske kultur. Omvendt er det næppe et tilfælde at det er H.C. Andersen, den realistiske europæer, som har skrevet den smukkeste og mest uaggressive nationalsang "I Danmark er jeg født". Han skrev den i maj 1850, dvs. midt under det endelige opgør med de slesvig-holstenske oprørere, der tabte slaget ved Isted i juli samme år. Alligevel er det lykkedes H.C. Andersen at undgå det bedreværd og den nationalisme der præger det meste af Grundtvigs digtning. Og med ham den danske nationalfølelse i dag.

Det danske paradoks: integral nationalisme i resterne af en territorial statsnation

Moderne dansk national identitet og politisk kultur har mange træk til fælles med de former for nationalisme man oftest møder i øst- og centraleuropæiske lande, der først for nylig har vundet deres selvstændighed. Den type nationalisme plejer man at kalde integral nationalisme. Men samtidig er der altså en række træk som minder om den mere selvsikre patriotiske nationalisme vi typisk finder i Vesteuropas statsnationer. Forklaringen på dette tilsyneladende paradoks er at Danmark tilhører begge familier. En tidligere multinational, sammensat stat blev skåret ned til så lille størrelse, at det i 1800-

tallet blev muligt for først gårdmandsklassen siden i 1900-tallet for arbejderklassen at etablere et ideologisk hegemoni i den formindskede og nationaliserede stat.

Kun få fremmede observatører har undret sig over den samtidige forekomst af negative følelser mod europæisk integration og et velinformeret internationalt engagement. En undtagelse er en tidligere britiske ambassadør i Danmark, Peter Urwin I en bred skildring af den genopståede Østersø-verden skriver han i introduktionen: "Danmark synes ved første blik at være det mest gennemskuelige nationale samfund. Men ved nærmere undersøgelse fremstår paradokser der er så uforklarlige som nogen jeg har mødt som diplomat i Ungarn, Tyskland, USA og Japan".²

Disse paradokser opridses Unwin senere i bogen: 'Jeg opdagede at danskerne er et fængslende folk, skiftevis ligefremme og stædige. (...) De opfatter sig selv som afslappede og humoristiske, men deres forbløffede udtryk når de møder helt almindelige udsagn gav mig indtryk af en velkontrolleret usikkerhed. Længe før 1993-afstemningen om Maastricht var danskere åbenlyst ambivalente i forhold til deres plads i Europa og med hensyn til det Europæiske Fællesskabs indflydelse i deres land. For mig syntes de lige så reserverede, måske forvirrede, som mine egne landsmænd, og mere indadvendte end briterne. Og samtidig var danskerne mangesprogede borgere i Europa og i verden, rejsevante, kultiverede, kendere af rødvin og et folk med en global bevidsthed, der villigt giver penge til hjælpeorganisationer for at afbøde lidelse i fjerne egne.' (s. 208).

Unwin finder forklaringen i Danmarks geopolitiske situation: "Hvis geografi er nøglen til historie, er historie nøglen til den nationale psykologi. Danskerne er efter min opfattelse ingen undtagelse fra denne regel. De bærer på 1000 års kontinuitet. De husker at deres konges magt rakte til Hamburgs porte, så langt som til Nordkap og tværs over Sundet ind i det sydlige Sverige. Gradvis mistede de deres imperium, og tabet af dette, sammen med krigen med Sverige og Preussen og den despotiske britiske arrogance, har efterladt ar spor i den nationale psyke. Tilsvarende er danskernes passionerede egalitarisme en bondenations svar på erindringen om royal absolutisme og et skånselsløst tysk aristokrati. (s. 209).

(...) Den danske psyke synes med beundringsværdig sindsro at være kommet til rette med den lange historie af tab. F.eks. stikker fjendskabet mod Sverige langt dybere striden mellem Oxford og Cambridge. Men sammen med Danmarks erkendelse af virkeligheden kom passiviteten, en følelse af at være prisgivet den overlegne nabos nåde." (s. 210).

Dette holder også stik i forhold til den nye internationale aktivisme i dansk udenrigspolitik efter 1989 (der muligvis er på retur efter 1998). Om den skriver Unwin: "...nylig dansk selvhævdelse minder en om at den danske

² Peter Unwin, *Baltic Approaches*, Michael Russell: Norwich 1996, 9

understregning af Danmarks lidenhed altid har en selvbevidst lunefuldhed over sig, næsten jiddisch i sin selvnedvurdering. For danskerne er faktisk et stolt folk, med en stolt historie. (...) Mange danskere oplever at deres selvnedvurderende lunefuldhed passer dårligt med deres stolte fortid. Lille Danmarks moderne historie er en triumferende succeshistorie. Da den danske krone afstod sine rigeste provinser til Tyskland i 1864 begyndte danskeren at udvikle det trøstesløse hedelandskab i Jylland for at skabe velstand der til erstatning for de tabte rigdomme i Slesvig-Holsten. På samme tid lagde de grunden til nutidens uddannelsesmæssige og sociale egalitarisme. (pp. 211-12). (...) For danskere og for mange fremmede observatører er Danmark et idealsamfund. Ingen er meget fattig, få er meget rige. (...) Staten og dens politik er overraskende påtrængende, men indblandingen accepteres som nødvendig for den retfærdighed og orden som danskerne værdsætter så højt.” (Unwin 1996, 212).

Således skriver en indsigtfuld og intelligent outsider. Han påpeger dobbeltheden mellem en lang og relativt uomtvistet fortid som en sammensat europæisk statsnation af anden rang og det “lille Danmark” som en etnisk homogen stat med mindelser om de mindre og yngre nationer i Europas periferi. Det er det danske paradoks, der samtidig er en del af forklaringen på de selvskabte dilemmaer i den europæiske og internationale politik. Dansk identitet er næsten lige så kompliceret som den irske, den britiske, den polske, de mange spanske, tyske, italienske etc. etc. Vi er kort sagt europæere på vores særlige måde.